

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

МІЛЦІАНОВ РОМАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 342.545 (477)

**ЗМАГАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЯК ОСНОВНА
КОНСТИТУЦІЙНА ЗАСАДА СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ (м. Харків).

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Заслужений юрист України,
МАРЦЕЛЯК Олег Володимирович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор
кафедри конституційного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ВОЛОШИН Юрій Олексійович,
Інститут законодавства Верховної Ради
України, завідувач відділу теорії
та практики законотворчої діяльності;

кандидат юридичних наук, доцент
ВОРОНОВ Марк Миколайович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, завідувач кафедри
конституційного, муніципального
і міжнародного права.

Захист відбудеться «05» лютого 2016 року о 09.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект Льва Ландау, 27.

Автореферат розісланий «29» грудня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.Ю. Бурдін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розпочата в Україні конституційна реформа спрямована на вирішення важливих питань вітчизняного державотворення, які є викликом часу. Одним з таких пріоритетних питань постає пошук нових наукових підходів до розуміння демократичної сутності та призначення основних засад судочинства в Україні, їх конституційно–правової регламентації, а серед них, і засади змагальності сторін, як самостійної правової категорії.

Зазначена засада судочинства в Україні носить системоутворюючий характер, є базовою для утвердження в правовій системі України інших основ судочинства, таких як, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення права на захист; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду; тощо.

Змагальність сторін є не тільки конституційною засадою системи судочинства України, а й фундаментальною основою правозастосовної діяльності світового товариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини та громадянина, ратифікованих Україною, зокрема, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (ст. ст. 12, 14, 26), Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ст. 6).

Отже, сфера дії конституційної засади змагальності сторін є досить широкою, тому важливо, як для реалізації функції судочинства, так і задля захисту прав та свобод учасників спірних відносин, утвердити єдиний підхід до її застосування.

В той же час, у доктрині національного конституційного права практично відсутні ґрунтовні її дослідження. Праці вітчизняних науковців у сфері конституційного права зосереджені, зазвичай, на дослідженні основних засад судочинства в цілому, а не засади змагальності сторін зокрема.

Також, практика застосування конституційної засади змагальності сторін у різних галузях вітчизняного судочинства має розрізнений характер, неоднозначність підходів до розуміння сутності цієї засади підтверджується систематичними зверненнями до Конституційного Суду України з метою тлумачення основ законодавства у даній сфері. Як наслідок, констатуються факти порушень Основного Закону, вносяться зміни до законодавства України, обговорюються проекти змін до Конституції України, що актуалізує тему дисертаційного дослідження.

Актуальність обраної теми обґрунтовується і формуванням нових підходів до законодавчого врегулювання змагальності сторін у зв'язку з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року, нового Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року, практикою Європейського суду з прав людини, необхідністю адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, напрацюванням системних змін до Основного Закону створеною Президентом України Конституційною комісією.

Отже, зазначені обставини дають підстави стверджувати про актуальність теми запропонованого дослідження та про його теоретичну і практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано з урахуванням Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011–2015 роки (затверджені 24 вересня 2010 року Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України №14-10), а також Пріоритетних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2011 – 2014 роки (затверджені 27 грудня 2010 року Протоколом Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ №10). Тему дисертації затверджено Рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 08 листопада 2013 року (протокол № 10).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення змісту та сутності конституційної засади змагальності сторін, її елементів з метою формування цілісного уявлення про правову природу, роль цієї конституційної засади у функціонуванні вітчизняної судової влади, обґрунтування на цій основі нової концепції змагальних процедур, яка відповідає положення Основного Закону держави, що надасть можливість ефективно вирішувати судові спори та підвищити авторитет судової гілки влади в Україні.

Для досягнення поставленої в дисертаційній роботі мети передбачено вирішення наступних наукових задач:

- визначити сутність конституційних засад судочинства та провести їх класифікацію виходячи з тексту Основного Закону України;
- виділити ознаки конституційних засад судочинства, які дозволяють гарантувати та забезпечити захист прав людини;
- з'ясувати сутність, зміст та ознаки конституційної засади змагальності сторін;

- визначити роль і місце конституційної засади змагальності сторін у системі інших конституційних засад судочинства;
- надати, виходячи з конституційної природи засади змагальності сторін, рекомендації щодо розширення ролі суду, меж його компетенції в процесі доказування та захисту інтересів учасників процесу;
- проаналізувати шляхи реалізації конституційної засади змагальності сторін в різних галузях вітчизняного судочинства;
- внести пропозиції щодо удосконалення положень Конституції України, галузевого процесуального законодавства, які нададуть можливість ефективної реалізації конституційної засади змагальності сторін, функціонування в Україні змагального судового процесу, спрямованого на забезпечення реального захисту прав людини, утвердження довіри до суду, справедливого вирішення спорів;
- надати пропозиції щодо реформування національної системи судочинства та судоустрою, виходячи з вимог Конституції України.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають в процесі реалізації конституційних засад судочинства в Україні.

Предмет дослідження – змагальність сторін як основна конституційна засада судочинства в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і виконання задач дисертаційного дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які ґрунтуються на принципах об’єктивного, всебічного та комплексного аналізу суспільних процесів і правових явищ. У якості основного дослідницького інструментарію в роботі використовувались порівняльно-правовий, структурно-логічний, формально-юридичний, логіко-семантичний, системний, догматичний, критичний та інші методи.

Зокрема, порівняльно-правовий метод застосовано в процесі аналізу позицій вітчизняних та зарубіжних науковців при визначенні понять «правосуддя» та «судочинство», «засада судочинства» і «принцип судочинства» (підрозділ 1.1.). Структурно-логічний метод використано під час класифікації конституційних засад судочинства виходячи з тексту Основного Закону, а також процесі сукупного аналізу елементів конституційної засади змагальності сторін (підрозділи 1.1., 2.1.). Формально-юридичний та логіко-семантичний методи застосовувались для розуміння змісту й сутності конституційної засади змагальності сторін (підрозділ 2.1.).

Системний метод став основою для аналізу конституційних засад здійснення судочинства в Україні та дослідження конституційної засади змагальності сторін в системі інших засад судочинства (підрозділ 2.2.), виділення характерних рис конституційних засад судочинства, які дозволяють вважати їх інструментом захисту прав людини (підрозділ 1.2.).

За допомогою догматичного та критичного методів виявлено прогалини в науковому дослідженні та нормативному регулюванні конституційної засади змагальності сторін, запропоновано внести зміни до Конституції України, чинного законодавства України, спрямовані посилити роль засади змагальності сторін та утвердити положення Основного Закону в галузевому процесуальному законодавстві (розділ III). Складання висновків дисертаційного дослідження супроводжувалось застосуванням методів узагальнення та прогнозування.

Науково-теоретичною базою для написання дисертації стали висновки вчених у галузі теорії держави і права, конституційного та інших галузей права, а саме: А. В. Андрушка, Ю. Г. Барабаша, С. А. Бондарчук, С. П. Головатого, Ю. М. Грошевого, Т. Б. Дрягіної, С. О. Ковальчук, В. В. Комарова, В. М. Котенко, В. В. Кравченко, В. Я. Крижановського, В. П. Колісника, М. І. Козюбри, О. М. Колодія, В. В. Копейчикова, О. В. Марцеляка, Д. Я. Марочкіна, О. В. Немировської, С. В. Нечипорук, В. Т. Нора, В. Ф. Погорілко, О. В. Портнова, Д. М. Притики, П. М. Рабіновича, А. О. Селіванова, В. Є. Скоморохи, О. В. Скрипнюк, М. І. Смокович, О. Є. Совгірі, М. С. Строговича, Ю. М. Тодики, О. М. Толочко, М. К. Треушнікова, Г. В. Фазикош, І. Б. Факас, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицького, С. Я. Фурси, В. М. Шаповала, Н. В. Шевцової, В. І. Шишкіна, М. Й. Штефан та інших.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертаційній роботі вперше у конституційному праві України комплексно досліджено конституційну засаду змагальності сторін через характеристику її правової природи й призначення у здійсненні судочинства.

Сформована автором концепція конституційної засади змагальності сторін знайшла свій вираз у наступних її наукових положеннях, які характеризуються новизною і виносяться на захист:

уперше:

– визначено ієрархію та класифіковано закріплені в тексті Основного Закону України конституційні засади судочинства за різними критеріями: нормативним (загальні, індивідуальні, основні,

спеціальні), поняттєвим (засади правосуддя, судочинства та змішані), сферою регулювання (первинні, процесуальні, матеріальні, матеріально-процесуальні);

– досліджено правову природу засади змагальності сторін, виходячи з конституційного регулювання, проаналізовано як норму Основного Закону України, досліджено її сутність та зміст, проведено аналіз елементів; доведено, що реалізація конституційної засади змагальності сторін починає здійснюватись на стадії первісного аналізу судом наданих учасником процесу матеріалів, діє також за умови відсутності сторін спору або наявності лише одного учасника процесу;

– запропоновано введення до наукової доктрини терміну «судова змагальність», як неодмінна складова правового змісту конституційної засади змагальності сторін, визначено, що судова змагальність являє собою алгоритм винесення суддею рішення по справі, базується на суддівському розсуді, полягає в оцінці доказового матеріалу, його зіставленні з предметом та підставами звернення до суду, здійсненні вибору між доведеними до свідомості конкретного судді позиціями учасників процесу, положеннями закону, що підлягають застосуванню, нормами права, моралі та справедливості;

– з метою закріплення базової ролі конституційної засади змагальності сторін у здійсненні судочинства в цілому, запропоновано правову модель комплексних змін Конституції України (ст. ст. 6, 55, 125, 127, 129) та законодавчих актів, яка посилить процесуальні гарантії судового захисту учасників процесу, створить якісно нову, соціально-орієнтовану, відкриту, ініціативну систему судочинства та судоустрою, котра функціонуватиме на ґрунті першочергового застосування норм Основного Закону, засадах повного, об'єктивного та справедливого розгляду спірних правовідносин;

– запропоновано, в ході поширення конституційної засади змагальності сторін на галузеве процесуальне законодавство, прийняти за основу нормативно закріплену змагальну модель адміністративного судочинства, котра надає суду достатній обсяг правових можливостей для всебічного розгляду справи, встановлення об'єктивної істини, ефективного захисту порушених прав;

удосконалено:

– доктринальне розуміння понять «засада» і «принцип», здійснено їх розмежування та визначено, що принципи не можуть бути ширшими за своїм обсягом від конституційних засад судочинства, що свідчить про сутнісну відмінність між конституційними засадами та закріпленими у законодавчих актах принципах судочинства;

– поняття конституційних засад судочинства, як визначених Конституцією України фундаментальних, єдиних, загальних ідей провадження в Україні судової діяльності, що регулюють процесуальні відносини, котрі виникають в ході розгляду справ судами всіх спеціалізацій та мають за мету забезпечити в ході судового розгляду ефективні процесуальні гарантії захисту прав людини і громадянина, та винесення судом справедливого рішення;

– розуміння ознак конституційних засад судочинства, серед яких виділено наступні: є нормами прямої дії, мають безперервний, стабільний, виключний, юрисдикційний, гарантійний, забезпечувальний, базисний, системний, стабілізуючий характер, за рахунок чого є процесуальним інструментом захисту судовою гілкою влади прав людини від правопорушень в ході ведення судового процесу та здійснення правосуддя;

– науковий підхід про роль та сутність засади змагальності сторін як моделі судового процесу, в якому конституційна засада змагальності сторін має пріоритет перед іншими конституційними засадами, регламентує базові стандарти, яким повинне відповідати судочинство, підпорядковує загально правовим основам побудови правової держави, скеровує діяльність інших засад судового розгляду в напрямку утвердження змагальних елементів судочинства;

– теоретичний доробок стосовно удосконалення діяльності Конституційного Суду України шляхом збільшення ролі конституційної засади змагальності сторін у конституційному процесі, запропоновано розширити доступ до конституційного правосуддя, збільшити обсяг прав учасників конституційного процесу за рахунок надання можливостей оскарження всіх рішень конституційного суду, використання правової допомоги, забезпечення безпосередньої участі в процесі, чітку регламентацію процедури звернення до Конституційного Суду України судами загальної юрисдикції;

дістали подальшого розвитку ідеї та положення щодо:

– використання міжнародно-правового досвіду в аспекті реалізації засади змагальності сторін;

– особливостей здійснення конституційного судочинства, в якому застосування засади змагальності сторін обмежене. Водночас, зроблено висновок про те, що дана обставина не виключає наявності засади змагальності сторін, яка проявляється переважно в конфлікті праворозуміння, а не доказовій суперечці, оскільки фактичні обставини справи вже встановлено;

– розширення сфери застосування конституційної засади змагальності сторін в аспекті процесуальної активності суду, надання

суду можливості роз'яснювати сутність та перспективи вирішення спору, попередньо консультиувати громадян шляхом винесення роз'яснювальних рішень, встановлювати справедливість та об'єктивну істину завдяки широкому застосуванню принципу верховенства права, положень Основного Закону, практики Європейського суду з прав людини, виходити за межі предмету спірних відносин, збирати необхідні докази з метою захисту порушених прав, відстоювати свою правову позицію у судах вищих інстанцій, тощо.

Практичне значення отриманих наукових результатів полягає у тому, що одержані результати сприятимуть подальшому теоретико-практичному розвитку концепції конституційної засади змагальності сторін, а сформульовані в дисертаційній роботі висновки, рекомендації та пропозиції можуть бути використані у наступних сферах:

- правотворчій – як доктринальна основа для напрацювання змін до Конституції України, процесуальних кодексів, законів України, нормативно-правових актів, які в цілому регламентують процес здійснення судочинства в Україні та застосування конституційної засади змагальності сторін зокрема;

- науково-дослідній – з метою подальшого дослідження сутності та змісту конституційної засади змагальності сторін, розробки оптимальної моделі ведення судового процесу, а також задля поетапного наукового обґрунтування необхідності втілити єдину для всіх видів судочинства модель реалізації судового процесу, заснованих на засадах Основного Закону України;

- навчальній – при викладанні дисципліни конституційного права України, написанні навчальних підручників, посібників, узагальнень судової практики, проведенні семінарів, курсів підвищення професійної кваліфікації для суддів, прокурорів, адвокатів, інших фахівців у галузі права;

- правозастосовній – в ході провадження судочинства та здійснення правосуддя, включаючи конституційне судочинство, підготовки процесуальних документів учасниками судового процесу, практичного застосування положень Основного Закону України як норм прямої дії, діяльності адвокатів та правозахисників в процесі надання правової допомоги.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана та обговорена на кафедрі загально правових дисциплін ФПМК Харківського національного університету внутрішніх справ. Основні положення і висновки дисертації доповідалися автором на міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: науково-практичних конференціях:

«Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин в умовах адаптації позитивного досвіду Європейського Союзу» (Донецьк, 2013 р.); «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (Харків, 2013 р.); «Поняття та категорії юридичної науки» до 145-річчя академіка Всеукраїнської академії наук М.І. Палієнка (Київ, 2014 р.); I Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми державного будівництва та реформування правової системи сучасної України відповідно до міжнародних стандартів» (Запоріжжя, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у 10 наукових працях, серед яких 5 – статті у наукових фахових виданнях ВАК України, 1 у закордонному фаховому науковому виданні, 4 тези на науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 217 сторінок, з них основний текст роботи – 194 сторінки, список використаних джерел (190 найменувань) – 23 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність теми; зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження; розкрито методи, наукову новизну та практичне значення одержаних автором наукових результатів, а також зазначаються відомості щодо їх апробації.

Розділ 1 «Правова природа конституційних засад судочинства в Україні» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Поняття та види конституційних засад здійснення судочинства в Україні» досліджено сутність конституційних засад судочинства, відмежовано правову категорію засад від принципів судочинства, здійснено класифікацію конституційних засад судочинства, виходячи з нормативного змісту Конституції України, за функціональною спрямованістю (сферою регулювання), поняттєвого критерію (розмежування термінів «правосуддя» та «судочинство»).

Автор дослідження виходить з того, що з правової точки зору поняття «засади судочинства» є більш широким відносно терміну «принцип судочинства». Тому, засади судочинства мають бути закріплені в акті найвищої юридичної сили – Конституції держави та

створювати базис для побудови принципів здійснення судочинства, які закріплюються в інших нормативно – правових актах.

Конституційні засади судочинства – це визначені Конституцією України фундаментальні, єдині, загальні ідеї провадження судової діяльності, котрі регулюють процесуальні відносини, що виникають в ході розгляду справ судами всіх спеціалізацій та мають на меті забезпечити ефективні процесуальні гарантії захисту прав людини і громадянина, а також – винесення судом справедливого рішення.

Принципи судочинства – це визначені законом, на основі сформованих в Конституції України засад судочинства, базові положення, які регулюють процесуальну діяльність у справах окремої категорії, мають на меті, з урахуванням специфіки окремої сфери процесуальних відносин, регламентувати права та обов'язки учасників процесу, визначити процесуальні повноваження суду, закріпити певний баланс у реалізації сторонами та судом наданих їм функцій.

Конституційними засадами судочинства можуть бути лише правові ідеї, які прямо передбачені положеннями Конституції України або впливають з її змісту. У зв'язку з цим, потребує зміни ч. 4 ст. 129 Конституції України, її слід викласти в такій редакції: «Законом можуть бути визначені також інші принципи судочинства».

За критерієм нормативного закріплення в Основному Законі можна виділити наступні групи конституційних засад судочинства: загальні (розділ I Конституції України «Загальні засади» – ст. ст. 3, 6, 8, 10, ч. 2 ст. 19), індивідуальні (розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» – ст. ст. 24, 26, 55, 57, 59), основні (ч. 3 ст. 129 Конституції України), спеціальні (розділ VIII Конституції України «Правосуддя» ст. 124, ч. 2 ст. 129).

За функціональною спрямованістю (сферою регулювання) в Конституції України можна виокремити наступні групи конституційних засад судочинства: первинні (організаційні) – засади, що регламентують стандарти, яким повинне відповідати судочинство, за відсутності або порушенні даних засад судочинство не може розпочатися, закріплені у ст. ст. 10, 55, 124, ч. 2 ст. 129, п. 7 ч. 3 ст. 129; процесуальні (організаційно-функціональні) – засади, які визначають повноваження та гарантії учасників судового процесу, визначені ст. ст. 57, 59, п.п. 2, 3, 4, 8 ч. 2, ч. 3 ст. 129 Основного Закону; матеріальні (функціональні) – засади, якими повинен керуватися суд в процесі здійснення розгляду справи, при безпосередньому застосуванні норм матеріального права та вирішенні справи по суті, закріплені у ст. ст. 3, 6, 8, ч. 2 ст. 19, 24, 26, п. 1, п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України.

За змістом та сферою поширення до загальних засад слід віднести: визначені у розділі I Конституції України «Загальні засади», розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» адже вони поширюють свою дію на весь процес судочинства; міжгалузевих (в тексті Конституції України названі «основними», котрі мають враховуватись судом незалежно від рівня та галузі спеціалізації), визначені п.п. 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9 ч. 3 ст. 129 Основного Закону.

Враховуючи розмежування понять «судочинства» від «правосуддя», за предметом регулювання, тобто сферою діяльності, можна виділити засади, котрі визначають судочинство та правосуддя. До конституційних засад правосуддя слід віднести положення ст. ст. 3, 6, 8, ч. 2 ст. 19, 24, 26, 55, 124, 127, п. 1, п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України, які в рівній мірі також притаманні судочинству. До властивих виключно правосуддю відносимо засади, передбачені: ч. 1 ст. 19 (ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом), ст. 41 (непорушність права власності); ст.47 (заборона позбавлення житла); ст. 61 (індивідуальний характер та заборона подвійної відповідальності); ст. 62 (презумпція невинуватості); ст. 64 (заборона обмеження конституційних прав); ч. 1 ст. 129 (незалежність судді). Таким чином, в Основному Законі закріплені засади: правосуддя, судочинства та змішані, які відносяться до обох правових категорій.

У підрозділі 1.2 «Засади судочинства як інструмент захисту судовою гілкою влади прав людини» визначено, що конституційні засади судочинства: мають пряму дію, безперервний, стабільний, виключний, юрисдикційний, гарантійний, забезпечувальний, базисний, системний, стабілізуючий характер. Враховуючи сформульовані ознаки, конституційні засади судочинства виступають процесуальним інструментом захисту судовою гілкою влади прав людини і громадянина від правопорушень в ході ведення судового процесу та здійснення правосуддя.

З метою підвищення ефективності правових засобів захисту прав людини за рахунок реалізації конституційних засад судочинства, у статті 6 Конституції України слід визначити відмінні від органів законодавчої та виконавчої влади межі та мету реалізації владних функцій судовою гілкою влади. Такою, що відповідає ст. 3 Основного Закону України, практиці Європейського суду з прав людини вважаємо наступну редакцію ст. 6: «Органи судової влади при здійсненні повноважень виходять з пріоритету захисту прав людини та забезпечують ефективний захист порушених прав».

Розділ 2 «Конституційно – правове регулювання засади змагальності сторін» складається з двох підрозділів.

Підрозділ 2.1 «Зміст та ознаки змагальності сторін як основної конституційної засади судочинства в Україні» містить дослідження змісту, сутності, елементів, форм вираження конституційної засади змагальності сторін. Конституційну засаду змагальності визначено як закріплену Конституцією України фундаментальну ідею, яка утворює загальнодержавний порядок здійснення судочинства в Україні, регулює процесуальні відносини, котрі виникають в процесі розгляду справ судами всіх спеціалізацій, має на меті забезпечити ефективні процесуальні гарантії захисту прав людини та громадянина в ході використання права на судовий захист.

Враховуючи наявність конфлікту, сторін та суду, доказового матеріалу та активної процесуальної поведінки, яка реалізується в рамках конституційних засад судочинства, сутність змагальності (в аспекті її конституційного виразу) полягає у процесуальній активності учасників (-а) процесу та суду, яка ґрунтується на конституційних засадах функціонування судової влади, та направлена на вирішення судом, на основі доказового матеріалу, конфліктних правовідносин.

З аналізу елементів змагальності, дана конституційна засада являє собою, засновану на розмежуванні доказових повноважень сторін та суду, форму побудови судового процесу, в якій, за рахунок ініціативності, рівності та диспозитивності, гарантується повна реалізація сторонами можливостей щодо збирання доказів та доведення суду їх переконливості, а процесуальна активність суду є обов'язковою та невід'ємною частиною процесу доказування, носить допоміжний характер, спрямована на врівноваження позицій сторін, встановлення первісних причин виникнення спору, досягнення істини та винесення справедливого правового рішення.

При цьому, слід виокремлювати установчі характеристики, які уособлюють конституційну засаду змагальності сторін та змагальну форму судочинства: протилежність інтересів сторін, їх процесуальна активність, розмежування повноважень учасників процесу і суду та недопустимість їх змішування. Функціональні ознаки змагальності закріплюються нормативно та проявляються в ході використання змагальних повноважень, до таких ознак (елементів) можна віднести: рівність сторін, незалежність та неупередженість суду, ступінь активності суду щодо збирання доказів та встановлення істини, диспозитивність.

Конституційна засада змагальності сторін існує на будь-якій стадії судочинства та не залежить від суб'єктного складу учасників

конкретного засідання, однак це не означає, що суд повинен вирішувати такі питання за особливим порядком, без врахування пріоритетності прав людини перед державними інтересами, зіставляючи способи судового захисту, на яких наполягає особа, з інтересами осіб, права яких в такий спосіб можуть бути порушеними.

Змагальність зароджується у свідомості конкретної особи, яка ініціює початок судового процесу, та стає підставою для волевиявлення, спрямованого на використання змагальних повноважень. Тому, можна виділити внутрішній прояв засади змагальності сторін як сукупність розумових та емоційних уявлень особи про сутність та причини виникнення конфлікту, а також логічно – послідовних планованих дій, спрямованих на його вирішення та досягнення бажаного результату з використанням судової форми захисту прав.

Також вважаємо, що на часі до наукової доктрини конституційного права ввести поняття «судова змагальність» як неодмінна складова правового змісту конституційної засади змагальності сторін. Судова змагальність являє собою алгоритм винесення суддею рішення по справі, який базується на суддівському розсуді, полягає в оцінці доказового матеріалу, його зіставленні з предметом та підставами звернення до суду, здійсненні вибору між доведеними до свідомості конкретного судді позиціями учасників процесу, положеннями закону, що підлягають застосуванню, нормами права, моралі та справедливості.

Пропонуємо розширити і змагальні процедури в аспекті процесуальної активності суду шляхом надання суду першої інстанції права надати письмові пояснення відносно поданої апеляційної чи касаційної скарги, які повинні долучатися до матеріалів справи, а також обов'язком надати такі пояснення, коли вони витребувані судом вищої ланки. Крім того, слід встановити обов'язок суду касаційної інстанції розглянути спір по суті, коли в матеріалах справи наявні зазначені пояснення суду або окрема думка судді.

Судам апеляційної інстанції слід надати загальні повноваження щодо перегляду судових рішень, включаючи збирання доказів та вихід за межі пред'явлених позовних вимог.

Взагалі, змагальність слід віднести до нормативних конституційних гарантій судового захисту, за рахунок яких втілюється положення ст. 55 Конституції України. Враховуючи обов'язок суду забезпечити учасникам процесу рівні можливості щодо реалізації своїх прав, котрі входять до складу особистісних прав кожної людини, необхідним видається на конституційному рівні закріпити реалізацію

цих прав в ході судового розгляду справи як одну з головних гарантій судового захисту інтересів особи.

Тому, редакція ч. 2 ст. 55 Конституції України має виглядати наступним чином: кожному гарантується доступ до правосуддя, реалізація прав в ході судового розгляду справи та право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

У підрозділі 2.2 «Місце засади змагальності сторін в системі вітчизняних засад судочинства» зроблено висновок про те, що засада змагальності сторін є своєрідним ланцюгом між загально правовими та основними засадами судочинства, як модель побудови судового процесу створює базові правила для функціонування інших засад судочинства.

Змагальність – це насамперед універсальна засада для всіх видів судочинства, адже сутність та мета змагальності єдині. На рівні всіх процесуальних кодексів необхідно закріпити можливість суду застосовувати аналогію процесуального закону, що сприятиме збільшенню ефективності захисту прав судом.

Диспозитивність, як принцип судочинства, в переважній своїй суті є елементом засади змагальності сторін, у своєму історичному розвитку змагальність постійно доповнюється диспозитивними можливостями сторін. Суспільству, законодавцю та суду слід рухатись в напрямку збільшення диспозитивності та змагальності шляхом делегування своїх повноважень учасникам процесу. На сучасному етапі розвитку держави диспозитивність має стати обов'язковим елементом конституційної засади змагальності сторін. Тому, пропонуємо п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України викласти в наступній редакції: змагальність сторін, з урахуванням свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доказуванні перед судом їх переконливості.

Розділ 3 «Шляхи реалізації конституційної засади змагальності сторін в різних галузях судочинства» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Реалізація засади змагальності сторін в конституційному судочинстві України» проаналізовано стан нормативного регулювання засади змагальності сторін в конституційному судочинстві, в результаті чого зроблено висновок, що поліпшення потребують лише окремі положення та практична реалізація гарантованих можливостей. Зокрема, необхідно зосередитись на чіткій регламентації повноважень місцевих загальних судів ініціювати перед Конституційним Судом питання відносно офіційного тлумачення законів на відповідність положенням Основного Закону України.

В організації роботи Конституційного Суду України запропоновано запровадити автоматичний розподіл справ; обмежити повноваження керівника секретаріату; виключити підстави для відмови у відкритті провадження через неналежне обґрунтування чи відсутність доказів; орган конституційної юрисдикції, до моменту внесення змін до законодавства, повинен мати право законодавчої ініціативи; якщо в ході розгляду конституційного звернення або подання стали відомими правові проблеми, вирішення яких не є предметом судового розгляду, орган конституційної юрисдикції повинен мати право виходу за межі вимог, з метою комплексного тлумачення спірних правовідносин та їх врегулювання з дотриманням вимог Основного Закону.

Нинішня редакція ст. 64 Конституції України підтверджує лише недопустимість обмеження ст. 55 Основного Закону, однак не регламентує обов'язковість дотримання при цьому процесуальних гарантій сторін. Тому, перелік гарантій конституційного статусу особи, котрі не можуть обмежуватись за будь – яких умов, слід доповнити ст. 129 Конституції України. Такі зміни підвищили б конституційні гарантії судового захисту.

У *підрозділі 3.2 «Втілення конституційної засади змагальності сторін у Кримінальному процесуальному кодексі України»* вказується на те, що з прийняттям чинного КПК України розширено зміст змагальних повноважень сторін, однак запроваджені новели здебільшого мають декларативний характер, не в повній мірі гарантують ефективний захист інтересів сторін.

Тому, запропоновано розширити змагальні можливості учасників процесу шляхом обмеження строку досудового розслідування, в якому не пред'явлено підозру, в залежності від тяжкості вчиненого злочину; надання стороні захисту можливості сформулювати свою позицію та збирати докази протягом такого ж проміжку часу, який слідчий використав на збирання доказів обвинувачення; надання процесуальних прав особі (підслідному) з моменту внесення відносно неї відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; розширення переліку ухвал слідчого судді, які підлягають оскарженню.

У *підрозділі 3.3 «Правова регламентація та ступінь дотримання конституційної засади змагальності сторін у Цивільно-процесуальному і Господарському процесуальному кодексі України»*, запропоновано розширити сферу застосування конституційної засади змагальності сторін в цивільному процесі, надавши сторонам право подавати докази до початку судових дебатів, внести відповідні зміни до ст. ст. 31, 131 ЦПК України.

З метою окреслення чітких меж реалізації змагальних повноважень, висловлено пропозицію внесення до ЦПК та ГПК України норм про те, що: питання про позовну давність повинно бути вирішено судом до вирішення справи по суті, незалежно від наявності клопотання сторін про її застосування; сторони до початку розгляду справи по суті зобов'язані надати суду свої доводи та міркування щодо наявності підстав для застосування строку давності, причин поважності пропуску строку позовної давності; застосування позовної давності слід внести до переліку підстав, які надають суду право закрити (припинити) провадження по справі; питання про застосування позовної давності слід вирішувати окремою ухвалою, яка, з метою забезпечення захисту осіб, що беруть участь у справі, повинна оскаржуватись учасниками процесу окремо від рішення суду.

У підрозділі 3.4 «Забезпечення конституційної засади змагальності сторін в контексті реалізації норм Кодексу адміністративного судочинства України» проаналізовано застосування засади змагальності в адміністративному судочинстві, встановлено, що особливістю адміністративного судочинства є активніша роль суду у забезпеченні засади змагальності сторін, суд рівноправно зі сторонами ініціює здійснення доказової діяльності, повинен повністю встановити обставини справи, щоб ухвалити справедливе рішення.

Принцип офіційності не є обмеженням конституційної засади змагальності сторін, стимулює змагальність сторін та фактично є її складовою, оскільки регламентує доказові повноваження суду. Саме за рахунок збільшення впливу суду на процес досягнення істини забезпечується призначення змагальності як основної конституційної засади судочинства.

Регламентована в КАС України конституційна засади змагальності сторін найбільшою мірою відповідає нинішнім реаліям правової системи та потребам суспільства, відображає поєднання свободи сторін в розпорядженні доказовим матеріалом та інструктивною роллю суду, як регулятора процесуальних відносин в напрямку втілення положень Основного Закону.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні природи і змісту конституційної засади змагальності сторін.

За результатами дослідження напрацьовані такі висновки:

1. Конституційні засади судочинства – це визначені Конституцією України фундаментальні, єдині, загальні ідеї провадження судової діяльності, котрі регулюють процесуальні відносини, що виникають в ході розгляду справ судами всіх спеціалізацій та мають на меті забезпечити ефективні процесуальні гарантії захисту прав людини і громадянина, а також – винесення судом справедливого рішення.

Принципи судочинства – це визначені законом, на основі сформованих в Конституції України засад судочинства, базові положення, які регулюють процесуальну діяльність у справах окремої категорії, мають на меті, з урахуванням специфіки окремої сфери процесуальних відносин, регламентувати права та обов'язки учасників процесу, визначити процесуальні повноваження суду, закріпити певний баланс у реалізації сторонами та судом наданих їм функцій.

2. Засади судочинства мають бути закріплені в акті найвищої юридичної сили – Конституції держави та створювати базис для побудови принципів здійснення судочинства. Тому, зі змісту ч. 4 ст. 129 Конституції України слід виключити: «засада», «в судах окремих судових юрисдикцій» та викласти її наступним чином: «Законом можуть бути визначені також інші принципи судочинства».

3. За нормативним закріпленням можна виділити наступні групи конституційних засад судочинства: загальні (визначені розділом I Конституції України «Загальні засади», які впливають з основ конституційного ладу), індивідуальні (закріплені в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», що стосуються прав кожної особи, яка звертається до суду за захистом або приймає участь в процесі), основні (назва визначена законодавцем у ч. 3 ст. 129 Конституції України), спеціальні (регламентовані розділом VIII Конституції України «Правосуддя», який безпосередньо стосується судочинства).

За функціональною спрямованістю (сферою регулювання): первинні (засади, що регламентують стандарти, яким повинне відповідати судочинство, за відсутності або порушенні даних засад судочинство не може розпочатися); процесуальні (засади, які визначають повноваження та гарантії учасників судового процесу); матеріальні (засади, якими повинен керуватися суд в ході здійснення розгляду справи, а також при винесенні рішень). Друга та третя категорії можуть об'єднуватись та перетворювати в окремі матеріально-процесуальні засади.

За поняттєвим критерієм (розмежування термінів «правосуддя» та «судочинство») в Основному Законі України закріплені засади:

правосуддя, судочинства та змішані, які відносяться до обох правових категорій.

4. Конституційні засади судочинства мають пряму дію, безперервний, стабільний, виключний, юрисдикційний, гарантійний, забезпечувальний, базисний, системний, стабілізаційний характер. Враховуючи сформульовані ознаки, конституційні засади судочинства є процесуальним інструментом захисту судовою гілкою влади прав людини і громадянина від правопорушень в ході ведення судового процесу та здійснення правосуддя.

5. Заради гарантування ефективного засобу захисту прав людини, у статті 6 Конституції України слід визначити відмінні від органів законодавчої та виконавчої влади межі та мету реалізації владних функцій судовою гілкою влади, для чого викласти її в наступній редакції: «Органи судової влади при здійсненні повноважень виходять з пріоритету захисту прав людини та забезпечують ефективний захист порушених прав».

6. Про процесуальну змагальність можна вести мову, коли у відносинах беруть участь як сторони, так і юрисдикційний орган.

Конституційна засада змагальності сторін існує і в тому випадку, коли участь в процесі судового розгляду приймає лише один учасник відносин. Відсутність іншої сторони, її пасивність або не бажання приймати участь в процесі є реалізацією свободи процесуальної поведінки особи. Ініціююча сторона доводить суду перевагу своєї позиції перед охоронюваними законом правами інших громадян або відносинами, що склалися.

Коли процесуальна активність сторони носить не персоніфікований характер, відбувається змагання з судом, який визначає можливість задоволення вимог особи з огляду на тлумачення норм закону, принципів моралі, справедливості, правил поведінки в суспільстві, судову практику, міжнародне законодавство та навіть сумнісне ставлення до виконання обов'язків, досвід конкретного судді. Суд в такому випадку виконує контрольні, наглядові повноваження за дотримання законності та правопорядку в державі загалом.

Конституційна засада змагальності сторін існує на будь-якій стадії судочинства та не залежить від суб'єктного складу учасників конкретного засідання, однак суд не повинен вирішувати такі питання за особливим порядком, не враховуючи базисні принципи побудови конституційного ладу, без врахування пріоритетності прав людини перед державними інтересами, зіставляючи способи судового захисту, на яких наполягає особа, з інтересами осіб, права яких в такий спосіб можуть бути порушеними.

З метою підвищення об'єктивності винесеного судового рішення, зменшення його формальності та досягнення мети вирішити спір в рамках однієї справи, слід передбачити правові можливості для доведення деталізованої позиції суду першої інстанції до відома вищих судових інстанцій.

7. Конституційна засада змагальності сторін – це закріплена Конституцією України фундаментальна ідея, яка утверджує загальнодержавний порядок здійснення судочинства в Україні, регулює процесуальні відносини, котрі виникають в процесі розгляду справ судами всіх спеціалізацій, має на меті забезпечити ефективні процесуальні гарантії захисту прав людини та громадянина в ході використання права на судовий захист.

Враховуючи наявність конфлікту, сторін та суду, доказового матеріалу та активної процесуальної поведінки, яка реалізується в рамках конституційних засад судочинства, сутність змагальності (в аспекті її конституційного регулювання) полягає у процесуальній активності учасників (-а) процесу та суду, що ґрунтується на конституційних засадах функціонування судової влади, та направлена на вирішення судом на основі доказового матеріалу конфліктних правовідносин.

З аналізу елементів змагальності, дана конституційна засада являє собою засновану на розмежуванні доказових повноважень сторін та суду форму побудови судового процесу, в якій, за рахунок ініціативності, рівності та диспозитивності, гарантується повна реалізація сторонами можливостей щодо збирання доказів та доведення суду їх переконливості, а процесуальна активність суду є обов'язковою та невід'ємною частиною процесу доказування, має допоміжний характер, спрямована на врівноваження позицій сторін, встановлення первісних причин виникнення спору, досягнення істини та винесення справедливого правового рішення.

8. Змагальність є своєрідним ланцюгом між загальноправовими та основними конституційними засадами судочинства. Змагальність сторін як основна конституційна засада судочинства, що формує модель судового процесу, є орієнтиром для застосування інших конституційних засад судочинства, адже регламентує стандарти, котрим повинне відповідати судочинство в цілому.

Таким чином, конституційна засада змагальності сторін являє собою первинну, базову засаду судочинства, котра підпорядковується загально-правовим основам побудови правової держави та виступає правовим орієнтиром для застосування інших засад судового розгляду в напрямку утвердження змагальних елементів судочинства:

розмежування повноважень сторін та суду, утвердження їх процесуальної активності по збиранню доказів, забезпечення рівності сторін, свободи в наданні доказів, максимального наближення до істини за рахунок дій учасників процесу та суду.

9. Принцип диспозитивності слід віднести до складу обов'язкових елементів конституційної засади змагальності сторін, закріпивши дане поєднання на конституційному рівні шляхом внесення змін до Основного Закону. Тому, п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України слід викласти в наступній редакції: змагальність сторін, з урахуванням свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доказуванні перед судом їх переконливості.

10. Враховуючи необхідність закріплення гарантії доступу громадян до правосуддя, редакція ч. 2 ст. 55 Конституції України має виглядати наступним чином: кожному гарантується доступ до правосуддя, реалізація прав в ході судового розгляду справи та право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

11. У справах, пов'язаних із тлумаченням Конституції, законів України, конституційна засада змагальності сторін проявляється переважно в конфлікті праворозуміння, а не доказовій суперечці, оскільки фактичні обставини справи вже встановлено. Фактично спір відбувається між позицією заявника та розумінням норми закону іншими державними інституціями. Мета функціонування засади змагальності у конституційному судочинстві – переконати суд в правильному розумінні учасником процесу положень Основного Закону, в контексті тлумачення інших нормативно-правових актів.

Збільшення гарантій доступу громадян до конституційного судочинства слід забезпечувати шляхом чіткого врегулювання процедури направлення місцевими судами на будь-якій стадії процесу запитів до КСУ щодо відповідності нормам Конституції України положень законодавства, зокрема, встановити конкретний строк розгляду запиту Верховним Судом України, визначити форму процесуального рішення та можливість його оскарження.

12. Регламентована КАС України конституційна засада змагальності сторін найбільшою мірою відповідає нинішнім реаліям правової системи та потребам суспільства, відображає поєднання свободи сторін в розпорядженні доказовим матеріалом та інструктивною роллю суду, як регулятора процесуальних відносин в напрямку втілення положень Основного Закону.

13. З метою запровадження єдиних правил розгляду справ судами всіх спеціалізацій, виходячи з однакового застосування

конституційної засади змагальності сторін, необхідно включити до ЦПК та ГПК України норми про те, що: питання про позовну давність повинно бути вирішено судом до вирішення справи по суті, незалежно від наявності клопотання сторін про її застосування; сторони до початку розгляду справи по суті зобов'язані надати суду свої доводи та міркування щодо наявності підстав для застосування строку давності, причин поважності пропуску строку позовної давності; застосування позовної давності слід внести до переліку підстав, які надають суду право закрити (припинити) провадження по справі; питання про застосування позовної давності слід вирішувати окремою ухвалою, яка, з метою забезпечення захисту осіб, які беруть участь у справі, повинна оскаржуватись учасниками процесу окремо від рішення суду.

14. В ході проведення конституційної реформи судової гілки слід першочергово: врахувати можливість досягнути мети проведення реформ шляхом застосування чинних положень Основного Закону та висновків Конституційного Суду України; виходити із неможливості скасування або обмеження вже існуючих прав і свобод людини, включаючи конституційне положення про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини у державі, змагальні процесуальні права на перегляд рішення суду касаційної інстанції, тощо; покращити доступ до правосуддя; забезпечити стабільність роботи судової гілки влади; будувати нову систему судів за принципом територіальності; заміни принципу спеціалізації судів; поетапно впроваджувати спеціалізацію суддів; зберегти суддівський корпус та сформовану практику розгляду спорів шляхом відмови від ліквідації вищих спеціалізованих судів, обов'язкового формування спеціалізованих колегій суддів в місцевих судах; унормувати положення чинних процесуальних кодексів, втіливши основні конституційні засади судочинства у спосіб закріплення єдиних правил розгляду судами справ усіх спеціалізацій; уникнути спорів про підсудність, котрі негативно впливають на імідж суду та обмежують застосування конституційної засади змагальності сторін; наділити Верховний Суд України правом формування єдиної судової практики шляхом висловлення правових позицій, винесення постанов пленуму, погодження узагальнень та роз'яснень вищих спеціалізованих судів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Міліціанов Р. В. Сутність та зміст змагальності сторін як основної конституційної засади судочинства / Р. В. Міліціанов //

Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Юридичні науки. – 2014. – № 3. – С. 27–34.

2. Міліціанов Р. В. Правова природа конституційних засад судочинства / Р. В. Міліціанов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія Право. – 2014. – № 1137. – С. 69–72.

3. Міліціанов Р. В. Класифікація конституційних засад судочинства в Україні // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. Вип. 5. Т. 1. – Херсон : Вид. дім «Гельветика» – 2014. – С. 107–111.

4. Міліціанов Р. В. Змагальність сторін як основна конституційна засада судочинства // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 30. Т.1 – Ужгород : Вид. дім «Гельветика» – 2015. – С. 85–88.

5. Міліціанов Р. В. Процесуальна активність суду як гарантія конституційної засади змагальності сторін / Р. В. Міліціанов // Форум права. – 2014. – №3. – С. 233 – 239 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_39.pdf.

6. Міліціанов Р. В. Die Beziehung des verfassungsrechtlichen Verhandlungsgrundsatzes zu anderen Grundprinzipien der ukrainischen Gerichtsbarkeit (Співвідношення конституційної засади змагальності сторін з іншими основними засадами судочинства) // Recht der Osteuropäischen Staaten. Institut für Öffentliches Recht, Lehrstuhl für Verwaltungsrecht, Georg-August-Universität Göttingen. – 2014. – №4. – С. 353–364 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reos.uni-goettingen.de/wp-content/uploads/353-364.pdf>.

7. Міліціанов Р. В. Реалізація конституційної засади змагальності сторін на стадії прийняття справи до розгляду Верховним Судом України / Р. В. Міліціанов // Адміністративно – правове регулювання суспільних відносин в умовах адаптації позитивного досвіду Європейського Союзу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Донецьк : ДонУЕП, 2013. – С. 165–168.

8. Міліціанов Р. В. Реалізація конституційної засади змагальності сторін в аспекті забезпечення засудженим права на правову допомогу / Р. В. Міліціанов // Сучасні проблеми правового економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. – Харків : ХНУВС, 2013. – С. 82–84.

9. Міліціанов Р. В. Утвердження конституційної засади змагальності сторін в кримінальному процесі / Р. В. Міліціанов // Актуальні проблеми державного будівництва та реформування

правової системи сучасної України відповідно до міжнародних стандартів : матеріали I Всеукр. наук. конф. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – С. 24–27.

10. Міліціанов Р. В. Конституційна засада змагальності сторін в адміністративному судочинстві / Р. В. Міліціанов // *Поняття та категорії юридичної науки* до 145-річчя академіка Всеукраїнської академії наук М. І. Палієнка : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2014. – С. 305–309.

АНОТАЦІЇ

Міліціанов Р. В. Змагальність сторін як основна конституційна засада судочинства в Україні. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2015.

В рамках дисертаційного дослідження визначено поняття та сутність конституційних засад судочинства, здійснено класифікацію засад судочинства виходячи з нормативного змісту Конституції України, поняттєвого критерію та функціональної спрямованості, виділено їх ознаки та риси, які дають можливість зробити висновок, що конституційні засади судочинства є процесуальним інструментом захисту судовою гілкою влади прав людини.

Робота містить ґрунтовне дослідження змісту, сутності, елементів та ролі конституційної засади змагальності сторін, її місце в системі інших конституційних засад судочинства. Поняття змагальності сторін висвітлено з різних підходів: як засади судочинства, в аспекті аналізу її елементів, виділено судову змагальність, як внутрішню форму її прояву.

Також здійснено аналіз правової регламентації конституційної засади змагальності сторін в усіх видах судочинства, надано практичні рекомендації з удосконалення теоретичної та нормативної бази з метою побудови ефективного змагального процесу; запропоновано внесення змін до Конституції України, надано авторський варіант конституційної реформи судочинства та судоустрою в Україні.

Ключові слова: Конституція України, конституційна засада, конституційний принцип, правосуддя, судочинство, конституційна засада змагальності сторін, змагальність, конституційна реформа судочинства.

Милицианов Р. В. Состязательность сторон как основная конституционная основа судопроизводства в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2015.

В рамках диссертационного исследования определены понятие и сущность конституционных основ судопроизводства, осуществлена их классификация исходя из нормативного содержания Конституции Украины, понятийного критерия и функциональной направленности, выделены их признаки.

Конституционные основы судопроизводства – это определенные Конституцией Украины фундаментальные, единые, общие идеи осуществления судебной деятельности, которые регулируют процессуальные отношения, возникающие в процессе рассмотрения дел судами всех специализаций и имеют целью обеспечить эффективные процессуальные гарантии защиты прав человека и гражданина, а также – вынесения судом справедливого решения.

Основы судопроизводства являются нормами прямого действия, имеют непрерывный, стабильный, исключительный, юрисдикционный, гарантийный, обеспечительный, базисный, системный, стабилизирующий характер, и являются процессуальным инструментом защиты судебной ветвью власти прав человека и гражданина при осуществлении правосудия.

Диссертация содержит исследование содержания, сущности, признаков и роли состязательности сторон как основной конституционной основы судопроизводства, определяет ее место в системе других принципов права и основ судопроизводства.

Конституционная основа состязательности – это закрепленная Конституцией Украины фундаментальная идея, которая утверждает общегосударственный порядок осуществления судопроизводства в Украине, регулирует процессуальные отношения, возникающие в процессе рассмотрения дел судами всех специализаций, имеет целью обеспечить эффективные процессуальные гарантии защиты прав человека и гражданина.

Учитывая наличие конфликта, сторон и суда, доказательного материала и активного процессуального поведения, которые реализуются в рамках конституционных принципов судопроизводства, сущность состязательности сторон (в аспекте ее конституционного выражения) заключается в процессуальной активности участников (-а) процесса и суда, основанная на конституционных принципах

функционирования судебной власти и направлена на решение судом, за счет доказательного материала, конфликтных правоотношений.

Также, в рамках диссертации осуществлен анализ правовой регламентации основы состязательности сторон во всех видах судопроизводства, даны практические рекомендации по совершенствованию теоретической и нормативной базы с целью построения эффективного соревновательного процесса; предложено внесение комплексных изменений в Конституцию Украины, модель конституционной реформы судостроительства в Украине.

Ключевые слова: основа, правосудие, судопроизводство, конституционные основы судопроизводства, основа состязательности сторон, состязательность, сущность, содержание, элементы, роль состязательности сторон, конституционная реформа судопроизводства.

Militsianov R. V. Constitutional doctrines of organization and functioning of judicial power in Ukraine. – *Manuscript.*

The dissertation for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. – National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2015.

As part of the research defined the notion and essence of constitutional principles of justice, the classification principles of justice based on the normative content of the Constitution of Ukraine, the conceptual criteria and functional orientation, highlighted their characteristics and traits that make it possible to conclude that the constitutional principles of justice are procedural tool to protect court branch of human rights.

The thesis contains a detailed study of the content, nature, elements and adversarial role as a basic constitutional principles of justice, determines its place in the other constitutional principles of justice. The concept of adversarial covered with different approaches: how the principles of justice in regard to the constitutional status and the analysis of its elements, adversarial judicial allocated as internal form of its manifestation.

Also, the analysis of legal regulation of the constitutional principles of adversarial proceedings in all forms, provided practical recommendations to improve the theoretical and regulatory framework with a view to building an effective competitive process; making system changes proposed to the Constitution of Ukraine, described the version of constitutional reform the judicial system in Ukraine.

Keywords: ambush, justice, principles of the judiciary, adversarial parties, competition, the nature, scope, elements, role of competition parties, constitutional reform of justice.